

Odrzi pridjeva *sanctus* u Zaljevu hrvatskih svetaca

Hrvati u Budvi

red pustolova, red umjetnika

Vjezbači Hrvatskog Sokola u Budvi 1914.

Vjezbači Hrvatskog Sokola u Budvi 1914.

BUDVA

Zbog troje Budvana koje susretih oćutjeh potrebu da napišem koje slovo o tome gradu i njegovoj ulozi u hrvatskoj kulturnoj povijesti, o gradu koji većina Hrvata doživljava kao ljetovalište za dokone bogataše, posve nesvjesna činjenice da su u njemu Hrvati bili većinom sve do Prvoga svjetskog rata

Piše: DOMAGOJ VIDOVIĆ

Sredinom veljače treći sam put "šutke ušao u njezin tamni dan" kako bih u Zaljevu hrvatskih svetaca otpočeo treći studijski boravak među Hrvatima u Boki kotorskoj i Svebarju, ovoga puta nakon znatno duže stanke uvjetovane pošasću koja kao da je načas utišala žamor svijeta, što mi je osnažilo osjećaj beskrajne melankolije, o kojoj Frano Alfirević zbori kao o predmetu žudnje za najdubljom samoćom, koji me svaki put obuzme kad prijedem Sutorinu. No da se ja ne bih pretjerano uživio u vlastito neveselje, pobrinula se služba za uklanjanje depresije (danas poznata pod nemaštovitim nazivom-prometna policija) koja me je s *A šta ti oće radiš?* razbudila u suton pregledavši mi putne isprave na jednome proširenju u Igalu.

Ako ste moje struke, onda vam već i putokazi štošta govore, pa kad pročitate Sutorina (potječe od Sutomorina, sveta Marija) i Sušćepan (sveti Stjepan) kod Herceg-Novoga, Sutvara (sveta Barbara) u Morinju te još znate za Sutiliju (sveti Ilija) nad Perastom i Sutorman (sveti Roman) nad Škaljarima, do Kotora ste se naužili toponima u kojima je okamenjen prvi susret Hrvata s romanom, a samim time i zapadnom kulturom, o čemu više govore sakralna zdanja nego pisani dokumenti, pa tjeke prve faze postupnoga stapanja prethrvatskoga romanstva i nadolazećega hrvatstva u jedinstvenu kulturu, u kojoj će hrvatstvo s vremenom prevladati, tek naslućujemo, među ostalim i iz navedenih toponima koji odaju prevlast latinskoga jezika (jer svi ti toponimi sadržavaju odraze latinskoga pridjeva *sanctus*) i u primorskim gradovima unatoč tomu što su dobrim

dijelom svoje povijesti pripadali Bizantu. Trenutačno smo, na žalost, daleko od najsajnijih dana u međurječju Sutorine i Bojane, u nekoć slavnome kraljevstvu Crvenih Hrvata, no ipak i danas, kad smo demografski najranjiviji i kad je tek na nekolicini hrabrih ostalo da očuvaju stoljetnu baštinu, gotovo da nema naselja u kojemu nema hrvatskoga dima.

Budva - od antičkoga Kadma do mendenoga ljetovališta

Boki kotorskoj i Svebarju, kao najju-goistočnijoj točki hrvatskoga narodnog prostora, posvetio sam mnoga štiva, no postoji jedno mjesto kroz koje svaki put prođem na putu iz Kotora ili Tivta za Bar i prema kojemu mi svaki put poleti pogled, a to je Budva. Ovom sam se zgodom u domu Zvonimira i Sen-

ke Deković u Donjoj Lastvi upoznao s budvanskim župnikom don Filipom Janjićem, a tijekom predavanja koje sam 21. veljače održao u tome mjestu s Daliborom i Zoricom Antonioli, pripadnicima budvanske hrvatske zajednice. Gospodin Dalibor Antonioli bio je vrlo vrijednim suradnikom Vesne Lipovac Radulović tijekom pisanja monografije *Romanizmi u Crnoj Gori - Budva i Paštrovići* (1997.), a vjerujem da će i moji zadarski kolege pronaći vremena da ih uputi u staro budvansko pomorsko nazivlje. Upravo zbog troje Budvana koje susretih oćutjeh potrebu da napišem koje slovo o tome gradu i njegovoj ulozi u hrvatskoj kulturnoj povijesti, o gradu koji većina Hrvata doživljava kao ljetovalište za dokone bogataše, posve nesvjesna činjenice da su u njemu Hrvati bili većinom sve do Prvoga svjetskog rata.

Po predaji je Budvu osnovao tebanški vladar Kadmo. Budvanska biskupija spominje se u prijepisu dokumenta iz 743., od 1571. u njoj su često stolovali izgnani barski nadbiskupi, a sama je biskupija ukinuta 1828. Sredinom XVIII. stoljeća Budva je, po riječima don Antona Belana, imala čak 16 katoličkih crkava. Don Filip Janjić na mrežnim je stranicama Kotorske biskupije iznio kratak opis pet najstarijih budvanskih crkava, od kojih se četiri nalaze unutar Staroga grada. Potres je 1979. tako otkrio ranokršćansku baziliku iz V. ili VI. stoljeća s fragmentima mozaičnoga poda za koji je don Filip osmislio način kako ga učiniti dostupnijim javnosti i privlačnijim izletnicima, no još je u potrazi za osobom "sa sluhom". U jugozapadnome dijelu Budve, na jednome rtu, benediktinci su 840. izgradili crkvu posvećenu Bogorodici u kojoj se čuvala ikona *Sancta Maria in Punta*. To je, kako navodi don Anton Belan, najstarija datirana crkva na istočnojadranskoj obali. Crkvu su naknadno preuzeli franjevci, a Francuzi su je tijekom svoje vladavine, u sebi svojstvenome revolucionarnom stilu, koji su poslije izbrusili pobornici nama suvremenih i poznatih totalitarnih režima, pretvorili u konjušnicu. Srećom, domaći su vjernici ikonu prenijeli u tadašnju katedralu svetoga Ivana Krstitelja, a 1863. izgrađena je posebna kapela u kojoj se ikona čuva. Inače, negdašnja katedrala svetoga Ivana Krstitelja potječe s konca XII. ili po-

četka XIII. stoljeća. U Starome je gradu još i crkva svetoga Sabe opata izgrađena 1141. Tijekom Kandijskoga rata (1645. - 1669.) franjevci su u toj crkvi dopustili bogoslužje pravoslavcima izbjeglim iz okolnih naselja. Pješćanim podvodnim sprudom, koji se naziva Tunja, otočić je Sveti Nikola povezan s kopnom. Na tome se otočiću nalazi crkva posvećena svetomu Nikoli što su ju po predaji koncem XI. stoljeća izgradili križari koje je

Sve jezične i kulturološke poveznice pokazuju da je Budva nedvojbeni dio hrvatskoga kulturnog prostora. Da to, na žalost, ne shvaćaju ni mnogi Hrvati, pokazuje podatak da se u mrežnoj inačici Proleksis enciklopedije pod natuknicom Crnogorska književnost nalaze hrvatski književnici. Srećom, **Hrvatsko nacionalno vijeće Crne Gore ustrajno radi na promicanju djela hrvatskih književnika te ih tako uklapa u ishodišnu hrvatsku kulturu**

zahvatila smrtonosna epidemija te su se uza nju pokopavali. Uz gore navedene crkve izdvojiti ću još crkvu svetoga Mihovila koju je 1143. posvetio prvi poznati budvanski biskup Silvestar te još jedan benediktinski samostan posvećen svetomu Petru. Postupno popravoslavljivanje okolice, a naknadno i grada otpočelo je s dolaskom Nemanjića. O katoličkoj nazočnosti u već stoljećima

uglavnom pravoslavnoj budvanskoj okolici uz toponimiju svjedoči i činjenica da je u Grblju ili Mainama rođen senjski i modruški biskup Nikola Modruški (1427. - 1480.), a u Paštrovićima se, u kojima su se katolici do danas održali u većemu broju u naselju Kastel>Lastva (današnjemu Petrovcu), a u manjemu u Sušćepanu (današnjemu Svetomu Stefanu) i Bečićima, još u XVII. stoljeću čuvala glagoljski misal iz 1427. Katolici su se iz Paštrovića tijekom mletačko-turskih sukoba selili na zapad, od Makarskoga primorja i Cetinske krajine sve do Istre. U samoj se Budvi prva pravoslavna crkva posvećena Svetoj Trojici počela graditi tek 1798., a gradnja je dovršena 1804.

Hrvatski umjetnici iz Budve i Paštrovića

Bogat je budvanski vjerski život pratilo i književno stvaralaštvo, isprva anonimno i povezano s Katoličkom Crkvom. Tako *Budvansku pjesmaricu* (očuvanu u rukopisu iz 1640-ih), jednim od 'najvrednijih dokumenata hrvatske bratovštinske lirike' cijeni Slobodan Prosperov Novak. Skadranin Marin Bečić (1468. - 1526.), podrijetlom iz Paštrovića, a odrastao u Brescii, prvi je humanistički književnik budvanskoga književnog kruga. Budvanin Krsto Ivanović (1618. - 1688.) bio je, među ostalim, i kroničarom mletačkoga kulturnog života i povijesti Budve. Vanda Babić za njegovo djelo *Povist od života kraljice Olive, kćere Cesara Julijana* navodi kako je napisano na hrvatskome jeziku, 'najčišćom ikavštinom s mnogim tragovima čakavštine'. Skadarski i hvarski biskup Antun Bečić (1698. - 1761.), također rođeni Budvanin, pisao je pjesme na talijanskome i latinskome. Antun Kojović (1751. - 1845.), ljubitelj Francuza, na hrvatskome je uglavnom pisao pokladne pjesme i smješnice, a važan je i kao kroničar Budve u razdoblju 1806. - 1819. Hrvatskih je korijena i suvremeni crnogorski slikar Slobodan Bobo Slovinić (1943.), čiji su se predci oko 1800. doselili iz Postira na Braču.

Budvanski pustolovi

Da su stanovnici Budve i Paštrovića bili iznadprosječno skloni pustolovina-
ma, svjedoči primjer Tome Medina, ro-

dena 1725. u Kastel-Lastvi (današnjemu Petrovcu, prozvanomu početkom XX. stoljeća po srpskome kralju Petru I. Karađorđeviću) u Paštrovićima. O životu toga našijenca doznajemo iz *Memoara Casanove* u kojemu ga slavni pustolov i književnik opisuje kao nepromišljena momka iz-dobre kuće i naziva *conte Tommaso Medin*. Nakon što je studirao pravo i književnost u Padovi, Medin je 1746. - 1756. živio kao sin razmetni da bi zatim postao sinom ljubljene vladarice iz roda Habsburgovaca Marije Terezije (1717. - 1780.). Kao njezin je štićenik do 1765. stanovao u Beču, a onda ga je gospodarica većega dijela tadašnje Europe imenovala nekom vrstom sudca u Mantovi u Italiji, gdje je ostao do 1768. Kocka mu je ipak bila draža od fotelje, pa se ubrzo uvukao u dugove i vratio, blago rečeno, neurednomu životu lutajući po Njemačkoj i Apeninskome poluotoku. Casanova svjedoči da su Medina dugovi došli glave kad je utamničen u Londonu. Ondje je, naime, umro u zatvoru 1788. Između kocke i pustolovina Medin je svojim stvaralaštvom zadivio Pietra Metastasija (1698. - 1782.), talijanskoga pjesnika na dvoru Habsburgovaca, koji je ustvrdio kako su pjesnička djela Tome Medina kakvoćom superiornija pjesmotvorima svih živućih pjesnika, misleći vjerojatno na Medinove talijanske ode objavljene 1764. u Beču, a i sam je Casanova, s kojim je navodno dvaput izlazio na dvoboj, držao našijenca iznimnim književnim talentom. Medin se istaknuo i kao prevoditelj Voltaireova spjeva *Henrijada* s francuskoga na talijanski, a s latinskoga je na talijanski (1774.) preveo spjev *Prozerpina ugrabljena* rimskoga pjesnika Klaudija Klaudijana (Ivan Gundulić po tome je predložku napisao svoju dramu *Prozerpina ugrabljena od Plutona*). Tomu Medina priređivači Casanovinih *Memoara* nazivaju Slavenom i Dalmatincem te točno navode mjesto njegova rođenja – Kastel-Lastva kod Budve (*Castell Lastua près Budua*), a spominje se i u natuknici *Pustolovi* u talijanskoj enciklopediji iz 1930. Po kojoj su logici autori engleske inačice Wikipedije Medina proglasili Srbinom, ostaje mi samo nagađati. Vjerojatno po istoj onoj po kojoj se Medine u Budvi naziva pokatoličenicima iako u Kastel-Lastvi i danas imaju svoju zadužbinsku crkvu svetoga Vida uza koju su

Crkva Santa Marija in Punta, Benediktinski samostan iz 804. godine

se pokopavali i uza koju su pravoslavci ubili don Franu Medina te iako se zna da su Medini koji su u Kastel-Lastvi odbili prijeći na pravoslavlje, morali izbjeći u Budvu. Tim je to luđe jer srpska vrela navode predaju po kojoj su Medini podrijetlom Španjolci. Zašto bi u do XVI-II. stoljeća posve katoličkoj Kastel-Lastvi, potomci španjolskih doseljenika postajali pravoslavcima, ostaje kao tema

Postupno popravoslavljivanje okolice, a naknadno i grada, otpočelo je s dolaskom Nemanjića. U samoj se Budvi prva pravoslavna crkva posvećena Svetoj Trojici počela graditi tek 1798., a gradnja je dovršena 1804.

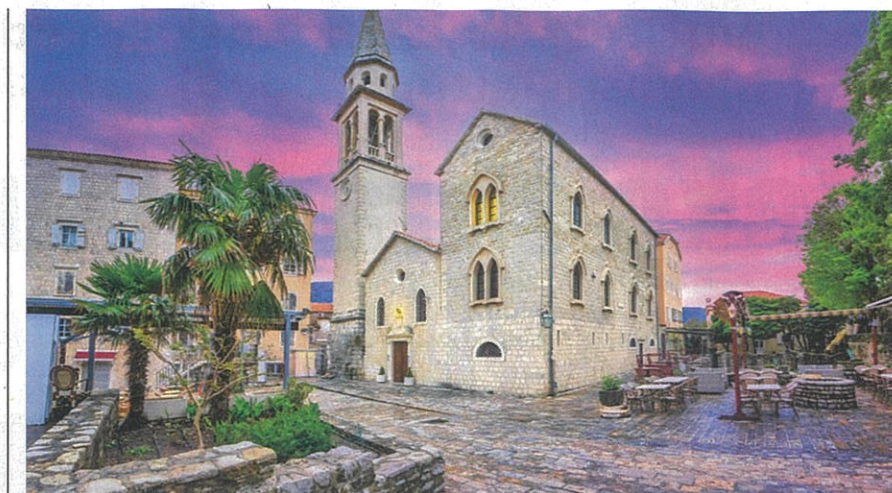
za novu epizodu serije *Dosje X*. Napomenimo da iz roda Medin potječe još jedan pustolov. Za razliku od svojega starijeg prezimenjaka, taj je svoje pustolovine znao unovčiti. Riječ je o vlasniku rudnika srebra i zlata u Nevadi u SAD-u te dobrotvoru budvanskih katoličkih crkava Marku Medinu (1824. - 1901.), potomku budvanskoga gradonačelnika,

inače uglednoga budvanskoga trgovca Antona. Zadranima je vjerojatno poznat glasoviti agronom Ante Medin (1926. - 2003.), rođeni Budvanin, koji je, među ostalim, pospješio proizvodnju domaće breskve i maraske.

Brat po kocki i pustolovinama Tomi Medinu bio je Budvanin Stjepan Zano- vić (1751. - 1786.), svojevrsna kombinacija Casanove, Jamesa Bonda i baruna Münchhausena Taj se neobičan svat lažno predstavljao kao nasljednik Skenderbega, car Šćepan Mali, grof Warta, vojvoda svetoga Save, despot Gruđe, gospodar Babindola itd. I on se družio s Casanovom, ali je i hinio da je napisao Rousseauova djela živeći između ložnica svojih ljubavnica i kockarnica. "Njegova biografija i njegov opus iskupljuju svu dosadu zaslužnih mu prethodnika", nadahnuto o njemu zbori Slobodan Prosperov Novak. Možda je upravo zbog obilja različitih biobibliografskih podataka o Zano- viću u našoj ne samo općoj, nego i kulturnoj javnosti razmjerno nepoznata činjenica da se ime toga Budvanina bilježi u jednome od najglasovitijih romana XX. stoljeća, u romanu *Berlin Alexanderplatz* (1929.) njemačkoga književnika Alfreda Döblina. Zano- vić se spominje već u prvome poglavlju romana kad glavni lik Franz Biberkopf, nakon što je izišao iz zatvora odsluživši četverogodišnju kaznu zbog ubojstva svoje djevojke Ide, iz usta dvaju Židova sluša upravo Zano- vićevu životnu priču.

Jezik budvanskih književnika

Posebno je zanimljiv jezik budvanskih znanih i neznanih književnika. Pišući o *Budvanskoj pjesmarici*, Frano Fancev navodi kako se u njoj miješaju čakavske i štokavske značajke. To je djelo iz XVII. stoljeća ikavsko, o čemu svjedoče primjeri *likarom*, *mriže*, *nediljni*, *pisni*, *virni*, *nedilju* (u istome je razdoblju zapisano i nekoliko pjesama anonimnih autora koje su također ikavske). Čakavske se značajke u *Budvanskoj pjesmarici* ogledaju u primjerima kao što je *rojenja* (štokavski bi bilo *rođenja*) ili arhaizmu *dvanadesetu* (srodan je arhaizam zabilježen u južnočakavskim govorima). Čak i da nije riječ o domaćim jezičnim elementima, oni su pokazatelj težnje za zajedničkim književnim jezikom južnih hrvatskih prostora od Zadra do Bara. No neke se značajke koje su danas češće u čakavskim govorima bilježe i u djelima budvanskih književnika i u zapisima mjesnoga govora. Tako je glagolski pridjev s očuvanim završnim *l* (npr. *vidil*, *poginil*) u Budvi i Paštrovićima zabilježen i u XIX. stoljeću, a da je riječ o starijem jezičnom sloju, svjedoči podatak da Marin Držić u svojim komedijama upravo te primjere stavlja u usta Bokelja. Danas su ti primjeri rijetki i među južnim čakavcima, tj. čuvaju se isključivo na Visu. Nadalje, u poklad-

Crkva sv. Ivana, Budva

Tomislavova ploča na crkvi sv. Ivana, Budva

Ranokršćanska bazilika, Datacija VI.-VII. st.

nim pjesmama Antuna Kojovića često je zabilježena promjena $m > n$ (*kin*, *utron*, *znan*), također česta u zapadnim štokavskim i čakavskim primorskim govorima, dakle ponovno na hrvatskome jezičnom prostoru.

Dašak optimizma unatoč hrvatskoj psihopatologiji

Sve te jezične i kulturološke poveznice pokazuju kako je Budva nedvojbeni dio hrvatskoga kulturnog prostora. Da to, na žalost, ne shvaćaju ni mnogi Hrvati, pokazuje podatak da se u mrežnoj inačici Proleksis enciklopedije pod natuknicom *Crnogorska književnost* uz Budvanina Antuna Kojovića nalaze i Bokelji Antun i Matija Zmajević, Ivan Antun Nenadić i mnogi drugi Hrvati. Štoviše, na neujednačenosti u toj enciklopediji upućuje, primjerice, podatak da se Vicko Bolica Kokoljić navodi pod natuknicom *Crnogorska književnost*, a u zasebnoj ga se natuknici naziva hrvatskim pjesnikom. Srećom, Hrvatsko nacionalno vijeće Crne Gore od svojega osnutka ustrajno radi na promicanju djela hrvatskih književnika iz današnje Crne Gore (nedavno je objavljena knjiga izabranih djela Ivana Antuna Nenadića) te ih tako uklapaju u ishodišnu hrvatsku kulturu koliko god hrvatska kulturna javnost štjela o tome. Dok je ljudi poput Zvonimira Dekovića i don Filipa Janjića, nema straha, čak i u ovim *kokuznim* vremenima, u kojima nema ni naznake hrvatske kulturne politike.